

ks. dr hab. Andrzej Bruździński, prof. UPJPII
Instytut Historii
Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Agnieszki Magdaleny Baran, *Gospodarka i osadnictwo w dobrach klasztoru cystersów w Mogile od XIII do I połowy XVII w.* Kraków 2016, s. 500.
Uniwersytet Papieski Jan Paweł II

Obszerną rozprawę doktorską mgr Agnieszki Magdaleny Baran na temat gospodarki klasztoru mogińskiego należy powitać z uznaniem. Podstawy gospodarcze dla właściwego funkcjonowania każdej wspólnoty, w tym także i klasztoru, są istotne i niezbędne. Pomimo, iż badania nad dziejami gospodarczymi opactwa pod koniec XX i na początku XXI wieku zostały w spory sposób zintensyfikowane, to jeszcze w żaden sposób nie jest możliwy pełny syntetyczny ogląd tego problemu. Powodem najważniejszym jest stan zachowania źródeł, większości ich brak lub tylko fragmentaryczność. Autorka podjęła się pierwszego pełniejszego opracowania dziejów gospodarczych tego podkrakowskiego opactwa ze względu jednak na na stan archiwaliów praca Doktorantki nie była łatwa.

Przedstawiona rozprawa składa się z *Wstępu*, pięciu rozdziałów, z których każdy ma od trzech do czterech podpunktów, *Zakończenia*, *Wykazu skrótów, tabel, ilustracji* oraz *Bibliografii – źródeł i opracowań*. Szkieletem konstrukcyjnym dysertacji stały się węzłowe problemy z podjętego tematu pracy. To dobrze świadczy o merytorycznym przygotowaniu Autorki do realizacji zamierzonego zadania. Plan pracy jest przejrzysty, rozdziały treściowo zachodzą na siebie, a razem raczej wyczerpują całość zagadnienia.

Pracę rozpoczyna *Wstęp* (s. 5-15) w którym Doktorantka zaprezentowała cel pracy, bazę źródłową i stan badań nad klasztorem mogińskim. Omówiła także układ monografii i przyjęte w dysertacji metody badawcze. Celem rozprawy, który postawiła sobie Autorka jest przedstawienie ekonomicznych podstaw istnienia i działalności klasztoru mogińskiego do połowy wieku XVII.

Część analityczna rozprawy A. M. Baran rozpoczyna się od omówienia w rozdziale pierwszym pracy (s. 16-38) wczesnośredniowiecznych, przedcysterskich dziejów Mogiły, jak też przedmogińskich dziejów cystersów w Kacicach oraz fundacji biskupa krakowskiego Iwona.

W kolejnym rozdziale (s. 38-85) Autorka zajęła się rozwojem majątku ziemskiego klasztoru w całym omawianym okresie od powstania do wieku XVI. Wychodząc od uposażenia otrzymanego przy fundacji Doktorantka ukazała jego rozwój i kształtowanie w okresie prosperity, jak i w okresie kryzysu.

Przedstawieniem rozwoju prawa czynszowego we wsiach klasztornych lokowanych na prawie niemieckim zajęła się Autorka w najbardziej obszernym, trzecim rozdziale rozprawy (s. 86-274). Wychodząc od lokacji istniejących wsi na prawie niemieckim przeszła do rozwoju gospodarki klasztornej dokonując jej szczegółowej i obszernej charakterystyki.

Dochody stałe klasztoru płynące z dziesięcin, czynszów, z żup solnych i myta omówione zostały w rozdziale następnym (s. 274-364).

Ostatni – piąty – rozdział pracy (s. 364-449) poświęcony został ukazaniu systemu zarządzania majątkiem klasztornym. Rozprawę wieńczy kilkunastu stronowe zakończenie (s. 450-456), gdzie Autorka stara się wyciągnąć wnioski z przeprowadzonych badań.

Dysertację zamykają *Wykazy skrótów* (s. 456-457), *tabela* (s. 457-466) i *ilustracje* (s. 466-470) oraz bibliografia (s. 470-500) podzielona klasycznie na: źródła archiwalne i drukowane (42) oraz opracowania (370). Podkreślić należy dotarcie przez Doktorantkę do 15 archiwów i różnych bibliotek.

Recenzowana dysertacja została metodologicznie przemyślana i dobrze skomponowana a oparta zasadniczo została źródłach tak archiwalnych, jak i drukowanych. Wykorzystana do napisania rozprawy baza źródłowa jest zasadniczo wystarczająca, obejmuje w większości dostępne źródła tak rękopiśmienne, jak i drukowane. Podstawową wartością dysertacji p. Baran jest właśnie to szerokie wykorzystanie źródeł archiwalnych. Jest to coraz rzadsze zjawisko wśród młodych naukowców. W zdecydowanej większości Doktorantka wprowadza źródła po raz pierwszy w obieg historiograficzny, wzbogacając go o nowe dokumenty.

Do niewątpliwych zalet rozprawy zaliczyć trzeba również zamieszczenie sporej ilości tabel, ilustracji oraz map, które obrazują rozmieszczenie posiadłości. Podnosząc ich wartość i potrzebę wydaje się że bardziej zasadnym byłoby ich umieszczenie w aneksie na końcu pracy, a w tekście dokonać syntetycznego omówienia.

Autorka w rozdziale drugim zwróciła uwagę na kryzys życia zakonnego w wieku XV i usiłuje się dopatrzeć jego wpływu na gospodarkę klasztorną. Doszła sama do stwierdzenia, iż nie miało to zasadniczo wpływu na gospodarkę klasztoru. Pominęła z kolei wpływ kryzysu ekonomicznego wieku XVI a zwłaszcza XVII, gdzie w gospodarce klasztornej widoczne są jego wpływy, widoczne także w pracy (np. przy opisie spadku dochodów z dziesięcin s. 288). Zachowana jednak szczątkowej formie dokumentacja nie pozwala na pogłębioną odpowiedź na to pytanie.

Rozdział trzeci dysertacji o rodzajach gospodarki i produkcji razi swoją wielkością obejmuje on, jak wspomniałem, niemalże 200 stron (s. 86-274). Należałoby go podzielić przynajmniej na pół np.: na produkcję rolną i pozostałe elementy gospodarki klasztornej.

Analizując wszakże produkcję w gospodarstwie klasztornym pominęła wpływ klęsk elementarnych na jej wielkość i rentowność. Zupełnie nie wykorzystwała dzieł Antonego Walawendera, *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450–1586* oraz Stanisławy Namaczyńskiej, *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648–1696*.

Brakuje podsumowań następujących po kolejnych rozdziałach, co ułatwiłoby także dokonanie syntezy całości pracy.

Dużym cieniem kładzie się na pracę brak odpowiedniej korekty. Niekiedy należy się domyślać co Autorka chciała powiedzieć, a to zdecydowanie utrudnia lekturę rozprawy. Podam jak przykład tylko jedno zdanie ze s. 366 „Większość tych łąnów była wyludniona dlatego klasztor mogiński w formie kontraktu odsprzedał je okolicznym chłopom, przy czym nadał były one własności konwentu, na określony okres czasu” Brak w słowniku języka polskiego formy imienia Iwo – „Iwa”, co Autorka używa bardzo często – jest tylko Iwona. Podobnie nie ma w słowniku słowa opatka – tylko ksieni (s. 12, 443). Razi także używanie wobec zakonników protekcyjnego określenia „braciszkwie” (s. 24, 237, 282). Nie rozróżnia także pomiędzy „profesem” a „profesorem” (s. 75), klasztorem a zakonem (s. 27). Na s. 237 czytamy o koncelebrze – wówczas nie było koncelebry, wprowadzone zostało to do liturgii po *Vaticanum Secundum*, zaraz po tym następujące wyliczenie Suchych Dni także nie poprawne, bo nie przypadają one w okresie Męki Pańskiej (dwa ostatnie tygodnie Wielkiego Postu), a opuszczone zostały po Zielonych Świątach i po Podwyższeniu Krzyża Świętego. Dalej na tejże stronie czytamy o ołtarzu, który „miał się znajdować po lewej stronie wielkiego kagańca” – dobrze że przynajmniej w przypisie znaleźć można oryginalne określenie „lucibuli magni” a to w słowniku tłumaczone jest jako „kandelabr”.

Na s. 248 Jan z Dąbrówki nazwany został „kanonikiem kolekty św. Floriana”, na 249 czytamy „opat klasztoru w Brześciu”, w żadnym Brześciu: Litewskim czy Kujawskim nie było klasztoru reguły benedyktyńskiej ani kanonickiej, należy przypuszczać iż chodzi Autorce o Brzesko-Hebdom. Niekiedy wprowadza Autorka zaskakujące nowatorskie pojęcia s. 259 „Klasztor mogiński [...] był typem zakonu rolniczego”! Poza tym klasztor i zakon są według niej pojęciami tożsamymi. Na s. 448 Doktorantka przedstawiła dokument biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego dotyczący podziału dóbr mogińskich pomiędzy opata i klasztor, wśród świadków których nazwała „testatorami” byli różni kanonicy czytamy więc o „strózu Andrzeju Szyszkowskim”, „strażniku opatowieckim” i kieleckim.

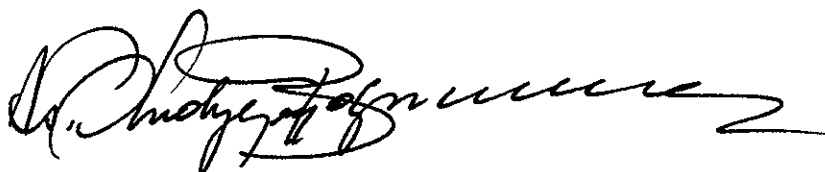
Przypisy w rozprawie tej zasadniczo są poprawnie sporządzone, ale tu i ówdzie znajdują się różne potknięcia niekiedy wprowadzające spore zamieszanie np.: przypis 5 na s. 5, 48 na s. 13, 67 na s. 20, 406 na s. 81.

Recenzowaną pracę, mającą charakter wybitnie źródłowy, w której Autorka wykazała się tak pracowitością i cierpliwością, jak też umiejętnością wyciągania trafnych i inte-

resujących wniosków ze zebranego i analizowanego materiału bez wahania zaliczyć trzeba do potrzebnych prac wnoszących wiele cennych, konkretnych, nowych historycznych ustaleń.

Wszystkie te wskazane niedociągnięcia, które utrudniają lekturę, nie rzutują w sposób zasadniczy na jakość pracy i jej znaczenie. Zgromadzone w recenzowanej pracy materiały źródłowe, sposób ich wykorzystania, odpowiednia literatura przedmiotu, sposób argumentowania pozwalają, pomimo wskazanych usterek, na uznanie jej za spełniającą w pełni wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Wnoszę więc o jej przyjęcie i o dopuszczenie Doktorantki mgr Agnieszki Magdaleny Baran do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, dn. 2 marca 2017

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'ks. dr hab. Andrzej Bruździński', with a long, sweeping horizontal stroke at the end.

ks. dr hab. Andrzej Bruździński, prof. UPJPII